

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 7 (gözden geçirilmiş) Erken çocuklukta çocuk haklarının uygulanması

2005

I. GİRİŞ

1. Bu Genel Yorum'un kaynağı, Komite'nin taraf Devletlerin raporlarını incelerken edindiği deneyimdir. Bu raporlarda erken dönem çocuklukla ilgili bilgiler çok sınırlıdır; dile getirilen görüşler çocuk ölümlerinden, doğum kaydından ve sağlık hizmetlerinden ibarettir. Komite, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin küçük çocuklar açısından içerdiklerini daha geniş bir çerçevede ele alma gereksinimi duymuştur. Nitekim Komite buradan hareket ederek 2004 yılında bir genel görüşme gününü "Erken dönem çocuklukta çocuk haklarının yaşama geçirilmesi" konusuna ayırmıştır. Bunun sonucunda bir dizi tavsiye ortaya çıkmış (bakınız CRC/C/143, bölüm VII), ayrıca bu önemli konuya ilişkin bir Genel Yorum hazırlama kararı alınmıştır. Komite, bu Genel Yorum'uyla, küçük çocukların Sözleşme'de yer alan bütün haklara sahip olduklarının ve hakların yaşama geçirilmesi açısından erken dönemin kritik bir evre olduğunun teyidini amaçlamaktadır. Komite'nin "erken dönem çocukluk" teriminden kastı bütün küçük çocuklardır: doğum ve bebeklik, okul öncesi yıllar ve okula geçiş dönemi (bakınız aşağıdaki 4. paragraf).

II. GENEL YORUM'UN AMAÇLARI

2. Bu Genel Yorum şu amaçlarla hazırlanmıştır:

- (a) Bütün küçük çocukların insan haklarına ilişkin anlayışı güçlendirmek ve taraf Devletlerin dikkatini küçük çocuklara ilişkin yükümlülüklerine çekmek;
- (b) Erken dönem çocukluğun özelliklerinin, hakların yaşama geçirilmesini etkileyen özel yönleri hakkında yorumda bulunmak;
- (c) Küçük çocukların içinde buldukları koşulların, deneyimlerinin niteliğinin ve gelişmelerini belirleyen etmenlerin çeşitliliği dahil erken dönem çocukluğun içerdiği farklılıkların, Sözleşme'nin yaşama geçirilmesi sırasında dikkate alınmasını sağlamak;
- (d) Çocuğun haklarına ters düşmediği sürece saygı gösterilmesi gereken yerel adetler ve uygulamalar dahil, çocukların kültürel beklentilerine dikkat etmek;
- (e) Küçük çocukların, haklarını ihlal eden ve esenliklerine gölge düşüren, yoksulluk, ayrımcılık, ailelerin çözülmesi ve diğer olumsuzluklara açık durumda olduklarını dikkate almak;
- (f) Özel olarak erken dönem çocuklukta haklara odaklanan kapsamlı politikalar, yasal düzenlemeler, programlar, uygulamalar, profesyonel eğitim ve araştırmalarla bütün küçük çocukların haklarının yaşama geçirilmesine katkıda bulunmak.

III. İNSAN HAKLARI VE KÜÇÜK ÇOCUKLAR

3. **Küçük çocukların hakları vardır.** Çocuk Haklarına dair Sözleşme, çocuğu, "uygulanabilecek yasaya göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar olan herkes" biçiminde tanımlamaktadır (madde 1). Dolayısıyla, küçük çocuklar, Sözleşme'de yer alan bütün haklara sahiptirler.

Bu çocukların özel koruyucu önlemlerden yararlanmaları ve oluşum halindeki yetenekleri doğrultusunda bu hakları fiilen kullanabilmeleri gerekir. Komite'nin kaygı duyduğu husus, Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, taraf Devletlerin hak sahipleri olarak küçük çocuklara ve bu özel dönemdeki hakların gerçekleştirilmesi için gerekli yasal düzenlemelere, politikalara ve programlara yeterli dikkati göstermemeleridir. Komite, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin, evrensellik, bölünmezlik ve bütün insan haklarının birbirine karşılıklı bağımlılığı ilkesi doğrultusunda erken dönem çocuklukta da bütüncül biçimde uygulanması gerekliliğini bir kez daha teyit eder.

4. Erken dönem çocukluğun tanımı. Erken dönem çocukluğun tanımı, yerel geleneklere ve ilköğretim sistemlerinin düzenlenişine göre, ülkeler ve bölgeler itibarıyla farklılık gösterir. Kimi ülkelerde okul öncesinden okula geçiş çocuk 4 yaşını doldurduktan hemen sonra başlar. Diğer ülkelerde ise bu geçiş çocuk 7 yaş civarındayken gerçekleşir. Komite, erken dönem çocuklukta hakları ele alırken, doğum ve bebeklik, okul öncesi yıllar ve okula geçiş dönemleri dahil bütün küçük çocukları kapsama arzusundadır. Dolayısıyla Komite erken dönem çocukluğun işlevli tanımı olarak 8 yaş öncesini kabul eder. Taraf Devletler de, küçük çocuklara yönelik yükümlülüklerini bu tanım doğrultusunda gözden geçirmelidirler.

5. Erken dönem çocukluk için pozitif bir gündem. Komite, taraf Devletleri, erken dönem çocuklukta haklarla ilgili pozitif bir gündem oluşturmaya özendirir. Erken çocukluk dönemini henüz olgunlaşmamış bir insanın olgun bir yetişkin durumuna gelmesi için gerekli olanın yalnızca sosyalleşmesi olduğu varsayan geleneksel inançlardan ayrılmak gerekmektedir. Sözleşme, en küçük yaşta dahil olmak üzere bütün çocukların kendi başlarına birey olarak saygı görmelerinin gereğini vurgulamaktadır. Küçük çocuklar, ailelerinin, topluluklarının ve toplumlarının, kendi duyarlılıklarına ve görüşlerine sahip aktif üyeleri olarak görülmelidir. Haklarının yaşama geçirilmesi açısından, küçük çocukların fiziksel beslenme, duygusal bakım, sosyal oyunlar için zaman ve mekan, keşfetme ve öğrenme gibi alanlarda özel gereksinimleri vardır. Bu gereksinimlerle ilgili planlama, en iyi biçimde, erken dönem çocukluğa yönelik yasalar, politikalar ve programlar çerçevesinde yapılabilir. Bu planlamanın, bir uygulama planı ile bağımsız izlemeyi de öngörmesi gerekir. Bu amaçla, örneğin bir çocuk hakları komiseri atanabilir ve uygulanan yasalarla politikaların çocuklar üzerindeki etkisi değerlendirilebilir (bakınız bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolü ile ilgili 2 sayılı Genel Yorum, paragraf 19).

6. Erken dönem çocukluğun özellikleri. Çocuk haklarının yaşama geçirilmesi açısından kritik bir dönem olan bu dönemde:

- (a) Bedenin ve sinir sisteminin olgunlaşması, artan hareketlilik, iletişim becerileri ve entelektüel kapasite, ilgi ve yeteneklerde hızlı değişim gibi açılardan küçük çocuklar yaşamlarının en hızlı büyüme ve gelişme dönemlerini erken yaşlarda geçirirler;
- (b) Küçük çocuklar ana babalarına veya kendilerine bakan diğer kişilere güçlü bir bağlanma duygusu beslerler, bu kişilerden ilgi, şefkat, bakım ve koruma beklerler; bu gereksinimlerin çocukların kişiliklerine ve gelişen yeteneklerine göre karşılanması gerekir;
- (c) Küçük çocuklar, aynı yaşta başka çocuklarla birlikte kendilerinden büyük ve küçük çocuklarla kendi önemli ilişkilerini kurarlar. Bu ilişkiler aracılığıyla karşılıklı anlaşmalar yapıp ortak etkinliklerini eşgüdümüne kavuştururlar, uyuşmazlıkları çözüme bağlarlar, anlaşmalara sadık kalırlar ve başkalarının sorumluluğunu üstlenirler;
- (d) Küçük çocuklar, yaşadıkları dünyanın fiziksel, toplumsal ve kültürel boyutlarını anlamlandırır; kendi etkinliklerinden, çocuklar ve yetişkinler dahil başkalarıyla olan etkileşimlerinden giderek daha fazla şey öğrenirler;
- (e) Küçük çocukların ilk yılları, fiziksel ve zihinsel sağlıklarının, duygusal güvenliklerinin, kültürel ve kişisel kimliklerinin ve gelişen yeteneklerinin temelini oluşturur;
- (f) Küçük çocukların büyüme ve gelişme ile ilgili deneyimleri kişiliklerinin doğasına, cinsiyetlerine, yaşam koşullarına, ailenin düzenine, bakımla ilgili düzenlemelere ve eğitim sistemlerine göre farklılaşır;

(g) Küçük çocukların büyüme ve gelişme alanındaki deneyimleri, çocukların gereksinimlerine ve uygun muameleye ilişkin kültürel inançlarla birlikte çocukların aile ve topluluk içindeki aktif rolleri tarafından güçlü biçimde belirlenir.

7. Her küçük çocuğun farklı yararlarına, deneyimlerine ve sorunlarına özenli yaklaşılması, çocukların yaşamlarının bu kritik evresinde haklarını yaşama geçirmenin başlangıç noktasıdır.

8. **Erken dönem çocuklukla ilgili araştırmalar.** Komite, biriken kuramsal bilgilerin ve araştırmaların giderek bir noktayı ortaya koyduğuna dikkat çeker: Küçük çocukların yaşamlarında, esenlik ve gelişmelerinde sosyal aktörler olarak yakın ilişkilerin çok önemli rolü vardır. Bu ilişkiler, genellikle, en başta ana babalar, geniş aile üyeleri, akranlar, bakıcılar ve erken dönem çocuk gelişimi profesyonelleri olmak üzere az sayıda kişi iledir. Bu arada, erken dönem çocukluğun sosyal ve kültürel boyutlarına ilişkin araştırmalar, erken dönem gelişimin kavranıp gereğinin yapıldığı farklı yollara dikkat çekmektedir. Bunların arasında, küçük çocuğa ilişkin farklılaşan beklentiler, çocuğun bakımına ve eğitimine ilişkin farklı düzenlemeler de yer almaktadır. Modern toplumların bir özelliği de, giderek daha fazla sayıda çocuğun çok kültürlü toplumlarda, hızlı toplumsal değişimin damgasını vurduğu koşullarda yaşamasıdır. Bu ortam ve koşullarda küçük çocuklara ilişkin inançlar ve beklentiler de değişmekte, bu arada çocukların hakları daha fazla tanınıp kabul görmektedir. Taraf Devletler, erken dönem çocuklukla ilgili inanç ve bilgilerden, yerel koşullara ve değişen uygulamalara uygun bir biçimde yararlanmalı, bunlar ayrımcı içerik taşımadıkları (Sözleşme'nin 2. maddesi) ve çocuğun sağlığı ve esenliği açısından sakınca taşımadıkları (madde 3) sürece geleneksel değerlere saygı göstermelidirler. Nihayet, yapılan araştırmalar, yetersiz beslenme, hastalıklar, yoksulluk, ihmal, toplumsal dışlanma ve diğer olumsuzlukların küçük çocuklar açısından getirdiği özel riskleri ortaya koymaktadır. Görüldüğü kadarıyla, erken dönem çocuklukta uygun önleme ve müdahale stratejileri küçük çocukların halihazırındaki durumları ve gelecekleri üzerinde olumlu etkiler yaratabilmektedir. Dolayısıyla, çocuk haklarının erken dönemde yaşama geçirilmesi, orta dönem çocukluk ve ergenlikte karşılaşılabilecek kişisel, toplumsal ve eğitsel güçlüklerin önlenmesi bakımından etkili bir yoldur. (bakınız, ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili 4 sayılı Genel Yorum (2004)).

III. ERKEN ÇOCUKLUKTA GENEL İLKELER VE HAKLAR

9. Komite, Sözleşme'nin 2, 3, 6 ve 12. maddelerini genel ilkeler olarak belirlemiştir (bakınız, Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin genel önlemlerle ilgili 5 sayılı Genel Yorum (2003)). Bu ilkelerden her birinin, erken dönem çocuklukta haklarla ilgili uzantıları vardır.

10. **Yaşam, yaşama ve gelişme hakkı.** Madde 6, çocuğun doğuştan gelen yaşam hakkına atıfta bulunur ve taraf Devletlerin, mümkün olan en ileri düzeyde, çocuğun yaşam ve gelişme hakkını güvence altına alma yükümlülüklerini belirtir. Taraf Devletler, annelerin ve bebeklerin doğum sonrası bakımı, bebek ve çocuk ölümlerini azaltma ve yaşamlarının bu kritik döneminde bütün küçük çocukların esenliğini sağlama bakımından mümkün olan bütün önlemleri almalıdırlar. Kötü beslenme ve önlenemez hastalıklar, çocuk haklarının erken dönemde yaşama geçirilmesini engelleyen öğeler olarak bugün de varlığını sürdürmektedir. Yaşamın ve fiziksel sağlığın güvence altına alınması öncelikli konulardır; bununla birlikte taraf Devletlere anımsatmak gerekir ki, 6. madde gelişimin bütün yönlerini kapsamaktadır ve küçük bir çocuğun sağlığı ve psiko-sosyal esenliği birçok yönden birbirine bağlıdır. Olumsuz yaşam koşulları, ihmal, duyarsız veya istismarcı muamele ve insan potansiyelini kısıtlayıcı durumlar bunların her ikisini de riske sokabilir. Özellikle güç koşullarda yaşamakta olan çocukların özel dikkate gereksinimleri vardır (bakınız aşağıdaki VI. bölüm). Komite, taraf Devletlere (ve ilgili diğerlerine) yaşam ve gelişme hakkının ancak bütüncül bir tarzda; sağlık, yeterli beslenme, sosyal güvenlik, yeterli yaşam standardı, sağlıklı ve güvenli bir ortam, eğitim ve oyun (maddeler 24, 27, 28, 29 ve 31) dahil olmak üzere Sözleşme'de yer alan diğer bütün hükümlerin uygulanmasıyla yaşama geçirilebileceğini anımsatmak ister. Bu arada, ana babaların sorumluluklarına saygı gösterilmesi ve yardımların ve kaliteli hizmetlerin sağlanması da zorunludur (maddeler 5 ve 18). Küçük yaşlardan başlayarak çocukların kendileri iyi beslenme, sağlıklı ve hastalıkları önleyici yaşam tarzları ile ilgili etkinliklere dahil edilmelidir.

11. **Ayrımcılığa maruz kalmama hakkı.** Madde 2, hangi türde olursa olsun ayırım gözetmeden bütün çocukların haklarını güvence altına alır. Komite taraf Devletlere, erken dönem çocuklukta hakların yaşama geçirilmesi açısından bu ilkenin beraberinde getirdiklerini belirleme tavsiyesinde bulunur:

- (a) Madde 2, küçük çocukların hangi nedenle olursa olsun ayrımcılığa maruz bırakılmamaları gerektiği anlamına gelmektedir. Örneğin, mevcut yasaların, küçük yaşta kişiler dahil çocuklara yönelik şiddete karşı koruma sağlayamaması gibi durumlardan kaçınılmalıdır. Görece güçsüz ve haklarının yaşama geçirilmesi açısından başkalarına bağımlı olduklarından, küçük çocuklar ayrımcılık riskiyle özel olarak karşı karşıyadırlar;
- (b) Madde 2, aynı zamanda, küçük çocuklardan oluşan belirli grupların da ayrımcılığa maruz bırakılmaması anlamına gelir. Ayrımcılık, beslenme açısından daha az özen, yetersiz bakım ve ilgi; oyun, öğrenme ve eğitim imkanlarının kısıtlılığı; görüş ve duyguların ifadesine sınırlama konulması gibi biçimler de olabilir. Sömürücü veya istismarcı nitelik taşıyan kötü muamele ve makul olmayan beklentiler de ayrımcılığın dışı vurulduğu biçimler olabilir. Örneğin:
  - i) çocuklara yönelik ayrımcılık, çocukların yaşamlarını, bu yaşamın bütün yönlerini etkileyen, topluma olumlu katkılarda bulunma kapasitelerini kısıtlayan ciddi bir hak ihlalidir. Küçük çocuklar, cinsiyetlerine göre ana rahmindeyken düşürülme, genital mutilasyon, ihmal, öldürülme ve yetersiz beslenme gibi uygulamaların kurbanı olabilirler. Kendilerinden ağır aile sorumlulukları üstlenmeleri beklenebilir ve bu nedenle bu çocuklar erken dönem ve ilkökul eğitiminden yoksun kalabilirler;
  - ii) engelli çocuklara yönelik ayrımcılık, bu çocukların yaşama ve yaşam kalitesine ulaşma şanslarını azaltmaktadır. Oysa bu çocukların da başka çocuklara tanınan bakım, beslenme, şefkat ve özendirme imkanlarından yararlanmaları gerekir. Ayrıca, bu çocukların, toplumla bütünleşme ve haklarından yararlanabilme açısından ek ve özel yardımlara gereksinimi olabilir;
  - iii) HIV/AIDS enfeksiyonu olan veya bu hastalıktan etkilenen çocuklara yönelik ayrımcılık bu çocukları en fazla gereksinim duydukları yardım ve destekten yoksun bırakır. Bu alandaki ayrımcılık örnekleri kamusal politikalarda, hizmet sunumu ve hizmetlere erişimde ve bu çocukların haklarını ihlal eden gündelik uygulamalarda bulunabilir (ayrıca bakınız, paragraf 27);
  - iv) etnik köken, sınıf/kast, kişisel özellikler ve yaşam tarzı, siyasal ve dinsel inançlar (hem çocukların hem de ana babalarının) temelindeki ayrımcılık, çocukların topluma tam katılımlarını engellemektedir. Böyle durumlar ana babaların çocuklarına yönelik sorumluluklarını yerine getirmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Gene bu yüzden çocukların önlerindeki fırsatlar ve kendilerine saygıları zarar görmekte, gerek çocuklar gerekse yetişkinler arasında küskünlük ve çatışmalara yol açmaktadır;
  - v) çok yönlü ayrımcılığa maruz kalan çocuklar (etnik köken, toplumsal ve kültürel statü, cinsiyet ve/veya özürllülük durumu) özellikle risk altındadır.

12. Küçük çocuklar aynı zamanda ana babalarına yönelik ayrımcılık yüzünden de mağdur duruma düşebilirler. Örneğin, resmi nikah dışı veya geleneksel değerlere aykırı sayılan diğer durumlarda dünyaya gelen çocuklar; ana babaları mülteci durumunda olan veya iltica başvurusunda bulunan çocuklar bundan zarar görebilirler. Taraf Devletler, hangi biçimi alırsa alsın ve nerede – aile, topluluk, okul veya diğer kurumlar- ortaya çıkarsa çıksın ayrımcılık konusunda titiz davranma ve bu olguyla mücadele etme sorumluluğunu taşırlar. Küçük çocuklara yönelik kaliteli hizmetlere erişimde ortaya çıkabilecek ayrımcılık özellikle kaygı verici bir olasılıktır. Bu risk, sağlık, eğitim, refah ve diğer alanlardaki hizmetlere herkesin ulaşamadığı, bu hizmetlerin Devlet, özel sektör ve hayır kurumlarınca ortaklaşa sağlandığı durumlarda özellikle geçerlidir. Komite, ilk adım olarak, taraf Devletlere, küçük çocukların yaşamına ve gelişmelerine katkıda bulunacak kaliteli hizmetlerin varlığını ve erişilebilirliğini izlemelerini tavsiye etmektedir. Bu yönde yapılabilecekler arasında, verilerin

sistematiik biçimde toplanması, çocukların ve ailelerin geri planlarına ve koşullarına göre belli başlı parametreler itibarıyla ayrıştırılması da yer almaktadır. İkinci adım olarak, bütün çocukların mevcut hizmetlerden eşitlik temelinde yararlanmalarını güvence altına alacak girişimler gerekmektedir. Daha genel olarak, taraf Devletler küçük çocuklara yönelik ayrımcılık konusunda genel anlamda bilinç ve duyarlılık geliştirmeli, bu arada güç durumdaki grupları özel olarak ele almalıdır.

13. Çocuğun yüksek yararı. Madde 3, çocuğu ilgilendiren her konu ve girişimde çocuğun yüksek yararının en başta gözetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Göreli olgunlaşmamışlıkları nedeniyle, küçük çocuklar, kendi esenliklerini etkileyecek kararlarda haklarının ve çıkarlarının gözetilmesi bakımından yetkililere bağımlıdır. Ancak, bu kararlarda çocukların görüşleri ve gelişim halindeki yetenekleri de dikkate alınmalıdır. Yüksek yarar ilkesi Sözleşme metninde sık sık görülmektedir (erken dönem çocuklukla en fazla ilgili 9, 18, 20 ve 21. maddeler dahil olmak üzere). Çocuklarla ilgili bütün girişimlerde yüksek yarar ilkesinin gözetilmesi gerekir; bu ilke, çocukların haklarının korunmasına, yaşama, büyüme ve gelişmelerinin sağlanmasını sağlayacak aktif önlemlerle birlikte çocuk haklarının gerçekleşmesinde gündelik sorumluluklar taşıyan ana babalarla diğerlerinin desteklenmesine ve kendilerine yardımcı olunmasına ilişkin önlemleri gerektirir:

- (a) *Tek tek çocukların yüksek yararı.* Çocuğun bakımı, sağlığı, eğitimi vb. ile ilgili bütün kararlarda yüksek yarar ilkesi gözetilmelidir. Buna, ana babanın, profesyonellerin ve çocuklardan sorumlu başkalarının alacakları kararlar da dahildir. Taraf Devletler, bütün hukuksal meselelerde küçük çocukların çocuğun yararını gözetten bir kişi tarafından bağımsız olarak temsil edilmesini ve çocukların kendi görüş ve tercihlerini dile getirebilecekleri her durumda dinlenilmelerini sağlayacak hükümler getirmelidir;
- (b) *Bir grup veya topluluk olarak küçük çocukların yüksek yararı.* Çocukları etkileyecek içerikteki bütün yasa ve politika geliştirme çalışmaları, idari ve yargısal kararlar ve sunulan hizmetler yüksek yarar ilkesini dikkate almalıdır. Bunun kapsamına, çocukları doğrudan doğruya etkileyen eylemler (örneğin sağlık hizmetleri, bakım sistemleri, okullar vb. ile ilgili olanlar) kadar etkileri dolaylı olanlar (örneğin, çevre, konut ve ulaşım ile ilgili olanlar) da girer.

14. Küçük çocuğun görüşlerine ve duygularına saygı. Madde 12'ye göre çocuk kendisini etkileyecek her konuda görüşlerini serbestçe dile getirme hakkına sahiptir ve bu görüşlerin dikkate alınması gerekir. Bu hak, haklarının korunması, geliştirilmesi ve izlenmesi süreçlerinin aktif bir katılımcısı olarak küçük çocuğun statüsünü pekiştirir. Küçük çocuğun bir özne olarak – ailesinin, topluluğunun ve toplumunun aktif bir katılımcısı olarak- konumuna gösterilmesi gereken saygı çoğu kez yaş ve olgunlaşmamışlık gibi gerekçelerle boşlanmakta veya uygunsuz bulunmaktadır. Birçok ülkede ve bölgede, geleneksel inançlar küçük çocukların eğitim ve sosyalleşme gereksinimini vurgular. Küçük çocuklara, gelişmemiş; anlayış, iletişim ve tercih yapma bakımından en temel kapasiteden bile yoksun kişiler olarak bakılır. Küçük çocuklar ailelerinde güçsüz, toplum içinde ise sessiz ve görünmez durumdadır. Oysa, hak sahibi kişiler olarak en küçük çocukların bile görüşlerini ifade etme hakkı vardır ve bu görüşlere “çocuğun yaşına ve olgunluk düzeyine göre gerekli ağırlığın tanınması” gerekir (madde 12.1). Küçük çocuklar çevrelerine karşı son derece duyarlıdır; kendi özgün kimliklerinin yanı sıra, yaşamlarındaki kişileri, yerleri ve rutin işleri hızla kavrarlar. Küçük çocuklar tercih yaparlar ve daha yazılı ve sözel dilin kurallarını bellemeden çok önce duygularını, düşüncelerini ve dileklerini çeşitli yollardan iletirler. Bu açıdan bakıldığında:

- (a) Komite, taraf Devletleri, görüşlerini dile getirme, kendisini etkileyecek meselelerde danışılma gibi hak ve özgürlüklere sahip kişi olarak çocuk kavramının, çocuğun kapasitesi, çıkarları ve zararlı deneyimlerden korunma hakları doğrultusunda en erken yaşlardan başlayarak yerleştirilmesi için gerekli bütün önlemleri almaya özendirir;
- (b) Görüşlerini ve duygularını ifade etme hakkı, çocuğun evdeki (yerine göre geniş aile içindeki) ve topluluktaki gündelik yaşamına yerleşik kılınmalıdır; bu hak, erken dönem çocukluk boyunca, sağlık, bakım ve eğitim konularında, hukuksal süreçlerde, araştırmalar ve danışmalar dahil politikaların ve hizmetlerin geliştirilmesinde dikkate alınmalıdır;

- (c) Taraf Devletler, ana babaların, profesyonellerin ve yetkililerin, küçük çocukların uygun bütün ortamlarda ve günlük faaliyetler içinde haklarını aşama aşama hayata geçirebilecekleri fırsatların yaratılmasında aktif biçimde görev almalı, bunun için gerekli becerilerle ilgili eğitimi sağlamalıdır.

Katılım hakkının yaşama geçirilmesi, yetişkinlerin çocuk merkezli bir tutum benimsemelerini, küçük çocuklara kulak vermelerini, saygınlıklarını ve kişisel bakış açılarını dikkate almalarını gerektirir. Ayrıca, yetişkinler, kendi beklentilerini küçük çocukların ilgi alanlarını, yararlarını, anlama düzeylerini ve nasıl iletişim kurmak istediklerini göz önünde bulundurarak gözden geçirip ona göre uyarlamalıdır.

IV. ANA BABALARIN SORUMLULUKLARI ve TARAF DEVLETLERİN YARDIMI

15. **Ana babaların ve birinci elden bakım sağlayan diğerlerinin belirleyici rolü.** Normal koşullarda, bir çocuğun ana babası, ailenin diğer üyeleri, geniş aile üyeleri, topluluktan kişiler veya varsa yasal vasilerle birlikte, çocuğun haklarının yaşama geçirilmesinde belirleyici rol oynar. Bu husus, Sözleşme’de tam olarak kapsamaktadır (özellikle madde 5); bu arada taraf Devletlere de, kaliteli çocuk hizmetleri dahil ilgili kişilere bu konuda yardım sağlama yükümlülüğü getirilmektedir (özellikle madde 18). Sözleşme’nin giriş bölümünde aileye “toplumun temel grubu ve başta çocuklar olmak üzere bütün üyelerinin gelişmesi ve esenliği için doğal ortam” şeklinde atıfta bulunmaktadır. Komite, buradaki “aile” kavramının küçük çocukların bakımı, beslenmesi ve gelişmesi için gerekli ortamları sağlayacak çeşitli düzenlemeleri öngördüğünü kabul etmektedir. Çocuğun yüksek yararı ve hakları ile uyumlu olduğu sürece buna çekirdek aile, geniş aile ve geleneksel olsun, modern olsun diğer topluluk temelli düzenlemeler dahildir.

16. **Ana baba/birincil bakıcılar ve çocukların yüksek yararı.** Ana babalara ve birincil elden diğer bakıcılara verilen sorumluluk, bu kişilerin çocuğun yararı doğrultusunda hareket etmeleri koşuluna bağlıdır. Madde 5’e göre ana babanın rolü “Sözleşme’de yer alan hakların çocuk tarafından kullanılmasında” uygun yönlendirme ve rehberlik sağlamaktır. Bu, daha büyük yaşlardakiler için olduğu kadar küçük çocuklar için de geçerlidir. Henüz bebek denebilecek yaşlarda olan çocuklar tamamen başkalarına bağımlıdır. Ancak gene de bu çocuklar bakım, yönlendirme ve rehberliğin pasif alıcıları değildir; onlar, yaşamak, büyüyüp gelişmek ve sağlıklı kalmak için ana babalarından veya kendilerine bakan kişilerden şefkat ve anlayış bekleyen aktif sosyal öznelerdir. Yeni doğan bebekler ana babalarını (veya diğer bakıcılarını) doğumdan kısa bir süre sonra tanırlar, konuşamazlar ama onlarla aktif iletişim kurarlar. Normal koşullarda küçük çocuklarla ana babaları veya birincil elden bakıcıları arasında karşılıklı olarak güçlü bir bağ kurulur. Bu ilişkiler küçük çocuklara fiziksel ve duygusal güvenlik sağlarken onlara sürekli bakım ve özen gösterilmesini de sağlar. Çocuklar bu ilişkiler sayesinde öz kimliklerini oluştururlar, kültürel açıdan değerli beceriler, bilgiler ve davranışlar edinirler. Ana babalar (ve diğer bakıcılar) bu konularıyla normal olarak küçük çocukların haklarını yaşama geçirebilecekleri başlıca kanalı oluştururlar.

17. **Güçlendirici bir ilke olarak gelişim halindeki yetenekler.** Madde 5, olgunlaşma ve öğrenme süreçlerine atıfta bulunurken “gelişim halindeki yetenekler” kavramına başvurmaktadır. Bundan kastedilen, çocukların süreç içinde giderek bilgi, yetenek ve anlayışlar geliştirmeleridir ve buna haklarının ne olduğu ve en iyi nasıl yaşama geçirilebileceği de dahildir. Küçük çocukların gelişen yeteneklerine saygı gösterilmesi haklarının yaşama geçirilmesi açısından belirleyici önemdedir. Bu, erken dönem çocuklukta özellikle önemlidir; çünkü, bebeklik döneminden okula başlama dönemine uzanan bu süreçte çocuğun fiziksel, bilişsel sosyal ve duygusal işlevlerinde hızlı bir değişim gerçekleşir. Madde 5, ana babaların (ve diğerlerinin) çocuğa verdikleri destek ve rehberlik düzeyini sürekli olarak yeniden gözden geçirme sorumluluğuna da yer verir. Bu uyarlamalarda çocuğun yararı ve dilekleri ile birlikte, kendi yararını kavrayabilme bakımından bağımsız karar verme yetenekleri de dikkate alınır. Küçük çocuğun daha büyük yaşlardaki bir çocuğa göre daha fazla yol göstericiliğe gereksinimi olmakla birlikte, aynı yaştaki çocukların kapasitelerinde ve değişen

durumlara gösterdikleri tepkilerde farklılıklar olabileceği de unutulmamalıdır. Gelişen yetenekler, çocuğun bağımsızlığını, kendini ifade etme hakkını sınırlandıran, geleneksel olarak çocukların henüz olgunlaşmış olmamalarına ve sosyalleşme gereksinimlerine işaret ederek gerekçelendirilen otoriter uygulamaların mazereti olarak değil, pozitif ve güçlendirici bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Ana babalar (ve diğerleri), “yönlendirme ve rehberlik” işlevlerini çocuk merkezli bir tarzda, katılım (madde 12), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (madde 14) dahil haklarını yaşama geçirecek şekilde, diyalog ve örneklerle yerine getirmeye özendirilmelidir (1).

18. Ana babaların rollerine saygı. Sözleşme'nin 18. maddesi ana babaların veya yasal vasilerin, çocukların yararı ve duyarlılıkları doğrultusunda, çocukların gelişimini ve esenliğini sağlamaktan birinci derecede sorumlu olduklarını teyit eder (maddeler 18.1 ve 27.2). Taraf Devletler, ana babaların bu bağlamdaki birincil sorumluluklarına saygı göstermelidirler. Bu saygı, çocuğun yüksek yararı için olmadıkça, çocukların ana babalarından ayrılmama yükümlülüğünü de içerir (madde 9). Fiziksel bağımlılıkları ve ana babalarına/bakıcılarına duygusal bağları nedeniyle küçük çocuklar ayrılmanın olumsuz sonuçlarından özellikle daha derin biçimde etkilenirler. Ayrıca, herhangi bir ayrılmanın koşullarını da yeterince kavrayamazlar. Ana baba ayrılmasının çocuklar üzerindeki etkilerinin olumsuz olabileceği durumlar arasında büyük olasılıkla ihmal, yeterli ilgiyi görmeme, ağır maddi veya psikolojik stres altında bakım, zihinsel sağlık sorunları, başkalarından yalıtılmışlık, ana babalar arasında geçimsizlik, istismara dayalı ilişki, ana babanın ayrılmasıyla ilişkilerin kopması veya yetersiz kurumsal bakım yer almaktadır. Komite, taraf Devletlerden, ana babaların çocukların sorumluluklarını birinci elden üstlenmelerini sağlamak ve bu sorumluluklarını yerine getirmede kendilerine çocuk açısından olumsuzluklara neden olabilecek mahrumiyet, çözülme ve bozulma durumlarını önlemek suretiyle destek olmak için gerekli bütün önlemleri almalarını ve çocuğun esenliği risk altına girdiğinde gerekli girişimlerde bulunmalarını talep eder. Taraf Devletlerin önlerindeki genel hedefler arasında, terk edilmiş veya anasız babasız kalmış çocuk sayısının azaltılması ve küçük çocuğun kendi yararına olacağı saptandığı durumlar dışında kurumsal ve başka yerlerde uzunsürelilik bakım altına alınan çocuk sayısının asgariye indirilmesi de yer almalıdır (ayrıca bakınız, aşağıdaki VI bölüm).

19. Sosyal eğilimler ve ailenin rolü. Sözleşme “hem annenin hem de babanın çocuğun büyütülmesi ve yetiştirilmesinde ortak sorumlulukları vardır” diyerek çocuğun bakımı açısından her iki tarafa da eşit sorumluluk yüklemektedir. (madde 18.1). Komite'nin dikkat çektiği bir başka husus da şudur: Uygulamada, aile örüntüleri bölgelere göre farklılık göstermekte ve zamanla değişmektedir; ana babalara yönelik gayri resmi destek ağları da farklılık göstermektedir ve genel eğilim aile büyüklüğünde, ana babaların rollerinde ve çocuk yetiştirme düzenlemelerinde daha fazla çeşitlenmeye doğrudur. Bu eğilimler, fiziksel, kişisel ve psikolojik gelişimleri en iyi biçimde az sayıda ve süreklilik taşıyan kişilerce güvence altına alınabilecek olan küçük çocuklar açısından özellikle önem taşımaktadır. Genel olarak görülen, bu kişilerin ana baba, kardeşler, büyükanne-büyükbaba ve geniş ailenin diğer üyelerinden oluşması, çocuk bakımı ve eğitimi alanındaki uzmanların da onlara destek olmasıdır. Komite, bu ilişki biçimlerinden her birinin Sözleşme'de yer alan çocuk haklarının yaşama geçirilmesine kendi özgün katkısını yapabileceğini ve çeşitli aile örüntülerinin çocukların esenliğini sağlama hedefi ile tutarlı olabileceğini kabul etmektedir. Kimi ülkelerde ve bölgelerde, aile, evlilik ve çocuk yetiştirme ile ilgili toplumsal tutumlardaki değişiklik, örneğin ailelerin ayrılması ve kimi değişik düzenlemeler sonucunda küçük çocukların erken dönemdeki deneyimleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu arada, ekonomik baskıların da küçük çocuklar üzerinde etkileri vardır. Örneğin ana babalar ailelerinden ve kendi topluluklardan uzak yerlerde çalışmak zorunda kaldıklarında bu tür durumlar ortaya çıkmaktadır. Başka bölgelerde ve ülkelerde ise, ananın, babanın, her ikisinin birden veya yakın bir kişinin HIV/AIDS yüzünden hastalanması veya ölmesi, artık erken dönem çocuklukta yaygın görülen bir durum haline gelmiştir. Gerek bu söylenenler gerekse başka pek çok etmen ana babaların çocuklarına olan sorumluluklarını yerine getirebilme kapasitelerini etkilemektedir. Bir başka deyişle, hızlı toplumsal değişim dönemlerinde, ana babaların yeni bilgileri ve uygulamaları kavraması ve içselleştirmesi, onların bu konulardaki geleneksel bilgi düzeyleri ve yaşam tarzlarıyla çok yakından ilişkilidir. Bu değerlerin tam anlamıyla içselleştirilmesi için yeterli zaman geçmesi gerekmektedir.

20. **Ana babalara yardım.** Taraf Devletlerin, çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirmelerinde ana babalara, yasal vasilelere ve geniş ailelere uygun yardımlarda bulunmaları gerekir (maddeler 18.2 ve 18.3). Bunun kapsamına, çocuğun gelişmesi için uygun yaşam koşullarını sağlamalarında (madde 27.2) ailelere yardımcı olmak ve çocuklara gerekli koruma ve bakımın sağlanmasını güvence altına almak (madde 3.2) da girer. Özellikle erken evlenmelerin, erken çocuk sahibi olmanın yaygın görüldüğü, genç ve tek başına ebeveyn olmanın sıklıkla görüldüğü toplumlarda, Komite ana babaların ve çocuklardan sorumlu diğer kişilerin gerekli kaynaklarının ve becerilerinin bulunmadığından ve çocukları gerektiği gibi sahiplenmeye yeterince dikkat etmemelerinden kaygılıdır. Erken çocukluk, çocuğun esenliğiyle ilgili olup Sözleşme’de yer alan bütün hususlarda ana baba sorumluluklarının en yaygın (ve en yoğun) olduğu dönemdir: çocukların yaşamları, sağlık durumları, yaşam ve bakım standartları, oyun oynama ve öğrenme fırsatları ve ifade özgürlüğü. Dolayısıyla, çocuk haklarının yaşama geçirilmesi, büyük ölçüde, çocukların bakımından sorumlu olan kişilerin refah düzeylerine ve ellerindeki kaynaklara bağlıdır. Bu tür karşılıklı bağımlılıkların dikkate alınması, ana babalara, yasal vasilelere ve diğer bakıcılara yönelik yardım ve hizmetlerin planlanmasında sağlıklı bir başlangıç noktası olacaktır. Örneğin:

- (a) Entegre bir yaklaşım, ana babaların çocuğun yüksek yararını gözetme yeterlilikleri üzerinde dolaylı yoldan etkili olabilecek (örneğin, vergiler, sosyal yardımlar, yeterli konut, çalışma saatleri gibi) müdahalelerle daha doğrudan etkili hizmetleri (örneğin ana ve çocuğuna yönelik doğum bakım hizmetleri, ev ziyaretleri gibi) bir arada kapsamalıdır;
- (b) Yeterli yardımların yapılmasında, ana babalardan beklenen yeni roller ve becerilerle birlikte, belirli dönemlerde özellikle gerekli olan ihtiyaçlar ve basınçlar
- (c) da dikkate alınmalıdır (örneğin, çocuklar daha fazla hareket etmeye, konuşmaya, sosyal beceriler kazanmaya ve bakım/egitim programlarına katılmaya başladıklarında gerekli olan esneklikler);
- (d) Ana babalara yönelik yardımlar arasında, ana babalara verilecek eğitim ve danışmanlık hizmetleri ile birlikte, kardeşlere, ailelerdeki yaşlı kişilere ve zaman zaman çocuğun yararını gözetleme sorumluluğunu üstlenen diğer kişilere verilecek hizmetler de yer almalıdır;
- (e) Yardım, aynı zamanda, ana babalara ve diğer aile üyelerine, küçük çocuklarla pozitif ve duyarlı ilişkileri özendirilen, çocukların haklarına ve yararlarına ilişkin kavrayışı güçlendiren yollardan sunulacak desteği de içerir.

21. Ana babalara yönelik uygun yardımlar, erken dönemdeki sağlık, bakım ve eğitim dahil olmak üzere en iyi biçimde, bunlar erken dönem çocukluğa ilişkin kapsamlı politikaların bir parçası haline getirildiklerinde sağlanabilir (bakınız, aşağıdaki V bölüm). Taraf Devletler, en dezavantajlı ve güç durumdaki gruplar dahil olmak üzere küçük çocukların bu tür programlarca tam olarak kapsanabilmelerini sağlamak amacıyla ana babalara gerekli desteği vermelidir. Özellikle madde 18.3, bir çok ana babanın, çoğu kez düşük ücretli işlerde çalıştıklarını, bu halleriyle ana baba sorumluluklarını bağdaştırmaya uğraştıklarını kabul etmektedir. Madde 18.3, taraf Devletlerden, ana babaları çalışan çocukların çocuk bakım ve anneliğin korunmasına yönelik hizmetlerden yararlanabilmelerini ve bu alandaki tesis ve imkanları kullanabilmelerini güvence altına almalarını istemektedir. Komite, bu bağlamda, taraf Devletlere ILO’nun Anneliğin Korunması Sözleşmesi’ni (2000, sayı: 183) onaylamalarını tavsiye eder.

V. ÖZELLİKLE GÜÇ DURUMDAKİLER GÖZETİLEREK ERKEN DÖNEM ÇOCUKLUĞA YÖNELİK POLİTİKALAR VE PROGRAMLAR

22. **Hakları temel alan çok sektörlü stratejiler.** Birçok ülkede ve bölgede, kaliteli hizmetler geliştirme çabalarında erken dönem çocukluğa düşük öncelik tanınmıştır. Bu hizmetler çoğu kez parçalı durumdadır. Başka bir deyişle bu hizmetlerin sorumluluğu çoğu kez merkezi ve yerel düzeylerde çeşitli hükümet birimlerine dağılmıştır, planlama zayıftır ve eşgüdüm yoktur. Kimi durumlarda,

bu hizmetlerin büyük bölümü yeterli kaynak, düzenleme veya kalite güvencesi olmaksızın özel ve gönüllü sektör tarafından sağlanmaktadır. Taraf Devletler, hizmet planlanması ve sunumunda çocukların yararının her zaman en başta gözetilmesini sağlamak için hakları temel alan, eşgüdümlü ve çok yönlü stratejiler geliştirmelidir. Bütün bu çabalarda, 8 yaşına kadar olan bütün çocukları gözetmek üzere, yasal düzenlemelere ve uygulanacak politikalara sistematik ve entegre bir yaklaşım esas alınmalıdır. Enformasyon ve izleme sistemlerince destekli olmak üzere, erken dönem çocukluk hizmetleri ve tesisleri için kapsayıcı bir çerçeveye gereksinim vardır. Söz konusu kapsamlı hizmetler, ana babalara yönelik yardımlarla eşgüdüm içinde olmalı, ana babaların sorumluluklarını, koşullarını ve gereksinimlerini eksiksiz dikkate almalıdır (Sözleşme'nin 5 ve 18. maddelerinde belirtildiği gibi; bakınız, yukarıdaki IV. bölüm). Ana babalar, ayrıca, kapsamlı hizmetlerin planlanmasına dahil edilmeli, bu konularda kendilerine danışılmalıdır.

23. Yaş dilimlerine göre program standartları ve profesyonel eğitimi. Komite erken dönem çocukluğa yönelik kapsamlı bir stratejinin, çocuğun olgunluk düzeyini ve bireyselliğini de dikkate alması, belirli yaş gruplarına göre (örneğin, bebekler, emekleme çağında olanlar, okul öncesi yaşta kişiler, okula yeni başlayanlar gibi) değişen gereksinimleri tanınması ve bütün bunların program standartları ve kalite ölçütleri üzerindeki etkilerini değerlendirmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Taraf Devletler, erken dönem çocukluktan sorumlu kurumların, hizmetlerin ve tesislerin, özellikle sağlık ve güvenlik alanlarındaki kalite standartlarını gözetmelerini, ilgili personelin gerekli vasıfları taşımasını, yeterli sayıda ve eğitilmiş olmasını sağlamalıdır. Küçük çocukların koşullarına, yaşlarına ve kişisel özelliklerine uygun hizmetlerin sağlanması, bütün personelin bu yaş grubu ile çalışacak biçimde eğitilmiş olmasını gerekli kılar. Erkek olsun kadın olsun bu alanda vasıflı kişilerin istihdamını sağlamak açısından küçük çocuklara toplumsal olarak değer verilmeli ve bu kişilere cazip ücretler ödenmelidir. Bu alanda görev yapanların, çocuk hakları ve çocuk gelişimi konusunda sağlam ve güncel kuramsal ve pratik bilgilere sahip olmaları (ayrıca bakınız, paragraf 41); çocuk merkezli uygun bakım uygulamalarını, müfredatı ve pedagojiyi benimsemeleri ve gerek özel gerek kamusal programlar, kurumlar ve hizmetlere yönelik denetim ve izleme sistemleri dahil olmak üzere uzman-profesyonel kaynaklardan ve desteklerden yararlanabilmeleri gerekir.

24. Özellikle en güç durumda olanların hizmetlere erişimi. Komite, taraf Devletlere, bütün küçük çocukların (ve çocukların esenliğinden birinci derecede sorumlu olanların) uygun ve etkili hizmetlere erişimini güvenlik altına almaları çağrısında bulunur. Bunlara, çocukların esenliğini sağlayacak ve özel olarak buna göre geliştirilen sağlık, bakım ve eğitim hizmetleri de dahildir. Küçük çocuklar arasında durumları en güç olanlara ve ayrımcılığa maruz kalma riski büyük olanlara özel dikkat gösterilmelidir (madde 2). Kast edilenler arasında kız çocuklar, yoksulluk içinde yaşayanlar, özürlüler, yerli veya azınlık gruplara mensup olanlar, göçmen ailelerin çocukları, çeşitli nedenlerle ana baba bakımından yoksun kalanlar, kurumlara yerleştirilenler, anneleri ile birlikte hapisanelerde olanlar, mülteciler ve iltica talebinde bulunanlar, HIV/AIDS enfeksiyonu olanlar veya bu hastalıktan etkilenenler ve alkol/uyuşturucu bağımlısı ana babaların çocukları yer almaktadır. (ayrıca bakınız, bölüm VI).

25. Doğum kaydı. Erken dönem çocuklukla ilgili kapsamlı hizmetler doğumla birlikte başlar. Komite, bütün çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilmemelerinin, birçok ülke ve bölge açısından halen bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Bu alandaki eksiklik, çocuğun kişisel kimlik algılamasını olumsuz yönde etkileyebilir ve gene aynı nedenle çocuklar temel eğitim, sağlık ve sosyal refah haklarından yoksun kalabilirler. Bütün çocukların yaşama, gelişme ve kaliteli hizmetlere erişme haklarının (madde 6) güvence altına alınmasında ilk adım olarak Komite, taraf Devletlerin bütün çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilmelerini sağlayacak önlemleri almalarını tavsiye eder. Bu, herkesin ulaşabileceği ve ücretsiz, iyi idare edilen bir kayıt sistemi ile sağlanabilir. Bunu sağlayacak etkili bir sistem esneklik taşımalı, örneğin gerektiğinde gezici kayıt birimleri de kullanarak ailelerin kimi özel durum ve koşullarına uyarlanabilmelidir. Komite, hasta veya engelli çocukların nüfusa kaydedilme olasılıklarının daha düşük olduğuna dikkat çeker ve bütün çocukların, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan (madde 2), doğumla birlikte nüfusa kaydedilmeleri gerekliliğini bir kez daha vurgular. Komite, taraf Devletlere ayrıca geç de olsa nüfusa kayıt işlemlerini kolaylaştırmanın

ve nüfusa kaydedilmemiş çocukların da sağlık, koruma, eğitim ve diğer sosyal hizmetlere diğer çocuklarla eşit düzeyde erişimini sağlamanın önemini bir kez daha hatırlatır.

26. Yaşam standardı ve sosyal güvenlik. Küçük çocuklar, fiziksel, zihinsel, manevi ahlaki ve sosyal gelişimleri açısından yeterli yaşam standardına ulaşma hakkına sahiptir (madde 27). Komite, yoksunluğun olumsuz sonuçları herkes tarafından bilinmekle birlikte milyonlarca küçük çocuk için en temel yaşam standartlarının sağlanamadığını kaygıyla belirtir. Göreli yoksulluk içinde büyüme, çocuğun esenliğine, topluma katılımına ve öz saygısına zarar verir, öğrenme ve gelişme fırsatlarını azaltır. Mutlak yoksulluk koşullarında büyüme ise daha da ciddi sonuçlara yol açar. Bu durum, çocuğun yaşamını ve sağlığını tehdit ettiği gibi temel yaşam kalitesine de zarar verir. Taraf Devletler, erken çocukluk dönemindeki yoksulluğu azaltmak ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için sistematik stratejiler uygulamalıdır. Küçük çocuklara hakları doğrultusunda temel yaşam standardı sağlanması için, çocuklara ve ailelere yönelik “maddi yardım ve destek programları” dahil olmak üzere uygun her yola başvurulmalıdır. Çocukların sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma haklarının yaşama geçirilmesi, hangi stratejiyle sağlanabilirse sağlansın önemli bir unsurdur (madde 26).

27. Sağlık bakımı ve hizmetleri. Taraf Devletler, bebek ölümlerini azaltmak ve çocuklara yaşama sağlıklı bir başlangıç yapma imkanları tanımak için, yaşamlarının bu ilk yıllarında bütün çocukların mümkün olan en üst sağlık ve beslenme standardına ulaşmalarını sağlamalıdır (madde 24). Bu bağlamda özellikle dikkat edilecek noktalar şunlardır:

- (a) Taraf Devletler, küçük çocukların sağlığı açısından stresten arınmış ortamlar kadar gerekli olan temiz içme suyu, yeterli sanitasyon, bağışıklama, iyi beslenme ve sağlık hizmetleri gibi imkanlara erişimi sağlama sorumluluğu altındadır. Kötü beslenme ve hastalıklar çocukların fiziksel sağlık ve gelişimleri üzerinde uzun erimli olumsuz etkiler yaratır. Bu durumlar çocuğun zihinsel sağlığını etkiler, öğrenmeyi ve topluma katılımı engeller ve çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmeleri olasılıklarını azaltır. Aynı şey, obezlik ve sağlıklı yaşam tarzları için de geçerlidir;
- (b) Taraf Devletlerin, çocuk sağlığı ve gelişimi alanında eğitimi özendirerek, bu arada anne sütünün, beslenmenin, hijyen ve sanitasyonun avantajları konusunda halkı bilgilendirerek çocukların sağlık hakkını yaşama geçirme yükümlülükleri vardır (2). Sağlıklı aile-çocuk, özellikle çocuk-anne (veya birinci elden bakıcı) ilişkilerinin gelişebilmesi bakımından, annelere ve yeni doğanlara uygun doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerine öncelik verilmelidir (madde 24.2). Çocukların bizzat kendileri de, örneğin çocuk merkezli uygun sağlık eğitimi programlarına katılarak, kendi sağlıklarını gözetebilirler ve akranları arasında sağlıklı yaşam tarzlarını savunabilirler;

Komite, HIV/AIDS’in küçük yaşlardaki çocuklar açısından ortaya koyduğu özel sorunlara taraf Devletlerin dikkatini çekmek ister. Aşağıdakilerin sağlanması için gerekli bütün önlemler alınmalıdır: (i) başta anne-baba arasında ve anneden çocuğa olmak üzere bulaşma zincirini önleyerek ana babaların ve küçük çocukların enfeksiyondan korunması; (ii) virüs kapmış ana babalara ve küçük çocuklara sağlıklı teşhis, etkili tedavi ve diğer desteklerin sağlanması (antiretroviral tedavi dahil); ve (iii) sağlıklı ve enfeksiyonlu öksüzler dahil, HIV/AIDS yüzünden ana babalarını veya başlıca bakıcılarını yitiren çocuklara yeterli alternatif bakımın sağlanması (ayrıca bakınız, HIV/AIDS ve çocuk hakları ile ilgili 3 sayılı Genel Yorum (2003)).

28. Erken dönem çocuklukta eğitim. Sözleşme çocuğun eğitim hakkını tanımaktadır ve ilkökul eğitiminin herkes için zorunlu ve ücretsiz olması gerekir (madde 28). Komite, kimi taraf Devletlerin bütün çocukları kapsayacak bir yıllık okul öncesi ücretsiz eğitim sistemi planlamalarını taktirle karşılamaktadır. Komite, erken dönem çocuklukta eğitimi doğumla birlikte başlayan ve küçük çocukların azami gelişme hakları ile yakından ilişkili bir süreç olarak yorumlamaktadır (madde 6.2). Eğitimle gelişme arasındaki bağlantı madde 29.1’de şöyle açıklanmaktadır: ‘taraf Devletler, çocuğun eğitiminin, (a) çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve zihinsel ve fiziksel kapasitesinin eksiksiz gelişimine

yönelmesi gerektiği konusunda mutabıktır. Eğitim amaçlarıyla ilgili Genel Yorum 1, amacın, “becerilerini, öğrenme ve diğer kapasitelerini, onurunu, öz saygısını ve güvenini geliştirerek çocuğu güçlendirmek” olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bunun, çocuk merkezli ve çocuk dostu yollardan sağlanması, çocukların haklarını ve onurlarını yansıtır içerikte olması gerekir (paragraf 2). Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkının bütün çocuklar için geçerli olduğunu, herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadan kız çocukların da eğitimden yararlanmaları gerektiğini unutmamalıdır (madde 2).

29. Erken dönem çocuklukta eğitimle ilgili ana baba ve kamu sorumlulukları. Ana babaların (ve çocuklara birinci elden bakan diğer kişilerin) çocukların ilk eğiticileri oldukları ilkesi, Sözleşme'nin ana baba sorumluluklarına saygı gösterilmesine ilişkin vurgusu ile yerleşiklik kazanmış ve benimsenmiştir (yukarıdaki IV. bölüm). Bu kişilerin, haklarını yaşama geçirmelerinde küçük çocuklara uygun yönlendirme ve rehberliği sağlamaları, saygı ve anlayış temelinde güvenilir ve şefkatli ilişkilerden oluşan ortamlar yaratmaları gerekir (madde 5). Komite, taraf Devletleri, bu ilkeyi erken dönem eğitimin planlanmasında iki açıdan başlangıç noktası saymaya davet eder:

- (a) Taraf Devletler, çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getiren ana babalara gerekli yardımların yapılması için her tür önlemi almalı (Madde 18.2); ana babaların çocukların erken dönemdeki eğitimlerinde oynadıkları rolü daha iyi kavramalarını sağlamalı; çocuk merkezli çocuk yetiştirme yollarını özendirilmeli, çocuğa saygı gösterilmesini güvence altına almalı ve anlayış, öz-saygı ve özgüvenin gelişmesi için fırsatlar yaratmalıdır;
- (b) Taraf Devletler, erken dönem çocukluğa ilişkin planlama yaparken, her durumda ana babaların rollerini tamamlayıcı programlar hedeflemeli, bu programları mümkün olduğu ölçüde ana babalarla birlikte geliştirmeli, “çocuğun kişiliğinin, becerilerinin, zihinsel ve fiziksel potansiyelinin tam gelişiminin” sağlanmasında ana babalar, bu alanlardaki profesyoneller ve diğerleriyle aktif işbirliği sağlamalıdır (madde 29.1 (a)).

30. Komite, taraf Devletlere, küçük çocuklara eğitimi en geniş anlamıyla sağlamaları çağrısında bulunur. Bu eğitim (yukarıda 28. paragrafta özetlendiği gibi) ana babaların, daha geniş anlamda ailenin ve toplumun temel rolünü gözetmenin yanı sıra, Devletin, toplulukların veya sivil toplum kuruluşlarının geliştirdikleri organize programların katkısını da dikkate almalıdır. Araştırmalardan elde edilen kanıtlar, kaliteli eğitim programlarının küçük çocukların ilkokula başarılı geçiş yapmalarındaki, eğitim bakımından yol almalarındaki ve uzun erimli sosyal uyumlarındaki olumlu rolüne işaret etmektedir. Bugün birçok ülke ve bölge küçük çocuklara 4 yaşından başlamak üzere kapsamlı erken dönem eğitimi vermektedir ve kimi ülkelerde bu eğitim çalışan ana babaların çocuklarının bakımı ile bütünleştirilmiştir. “Bakım” ile “eğitim” arasındaki geleneksel ayrımın her zaman çocuğun yararına olmadığı gözetilerek zaman zaman “Eğit-bakım” terimi kullanılmaktadır. Bu terim, entegre hizmetlere yönelik kaymayı anlatmakta ve erken dönem çocukluğa eşgüdüm, bütünlüklü ve çok sektörlü yaklaşıma duyulan gereksinimi vurgulamaktadır.

31. Topluluk temelli programlar. Komite, taraf Devletlerin, erken dönem çocuk gelişimi programlarını desteklemelerini tavsiye eder. Bu programlar arasında, ana babaların (ve diğer bakıcıların) güçlendirilmesinin ve eğitiminin başlıca özellikler olarak öne çıktığı ev ve topluluk temelli okul öncesi programlar da yer almaktadır. Taraf Devletler, kaliteli ve yeterli kaynaklarla desteklenen hizmetlerin sunulmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde ve benimsenen standartların belirli grupların ve kişilerin koşullarına, bu arada bebeklikten okul çağına kadar olan yaş gruplarının gelişme önceliklerine uyarlanmasında kilit role sahiptirler. Taraf Devletler bu çerçevede kaliteli, gelişim açısından uygun ve kültürel özelliklere duyarlı programlar geliştirmeli, bu programları geliştirirken erken dönem çocuk bakımı ve eğitimine standartlaştırılmış bir yaklaşımı dayatmak yerine yerel topluluklarla birlikte çalışmalıdırlar. Komite, taraf Devletlere ayrıca, erken dönem çocukluk programlarına hakları temel alan bir yaklaşımın benimsenmesine özen göstermelerini ve böyle programları desteklemelerini tavsiye eder. Bu söylenene, ilköğrenime geçişle ilgili olup süreklilik ve ilerlemeyi güvence altına alan girişimler de dahildir. Bu tür girişimler, başka süreçlerin yanı sıra planlama çalışmalarına da aktif biçimde katılacak çocukların kendilerine olan güvenlerini, iletişim becerilerini ve öğrenme istekliliklerini de arttıracaktır.

32. **Hizmet sunucusu** olarak özel sektör. Komite, “Hizmet sunucusu olarak özel sektör ve çocuk haklarının yaşama geçirilmesindeki rolü” başlıklı ve 2002 tarihli genel görüşmesinde benimsenen tavsiyelere (bakınız CRC/C/121, paragraflar 630-653) atıfla, taraf Devletlere, program uygulamalarında bir kanal olarak hükümet dışı sektörün faaliyetlerini desteklemelerini tavsiye eder. Komite, ayrıca, devlet dışı hizmet sunanlardan (“kar amacı güden” ve “gütmeyen” sunucular) Sözleşme’nin ilke ve hükümlerine saygı göstermelerini talep eder ve bu konuya ilişkin olarak taraf Devletlerin bu Sözleşme’nin uygulanmasındaki birincil yükümlülüklerini hatırlatır. Erken dönem çocuk gelişimi alanında görev yapan profesyonellere – gerek Devlet hesabına çalışanlar gerekse diğerleri – yeterli hazırlanma imkanları, sürekli eğitim ve yeterli ücret sağlanmalıdır. Bu bağlamda taraf Devletler erken dönem çocuk gelişimi alanındaki hizmetleri sağlamak durumundadır. Sivil toplumun rolü ise, Devletin rolünü ikame edici değil tamamlayıcı nitelik taşımalıdır. Komite, Devlet dışı hizmetlerin daha ağır bastığı yerlerde, taraf Devletlere, çocuk haklarının korunmasını ve çocukların yüksek yararının gözetilmesini sağlama bakımından sunulan hizmetleri düzene bağlama ve kalitesini denetleme yükümlülükleri olduğunu hatırlatır.

33. **Erken dönem çocuklukta insan hakları eğitimi.** Komite, 29. madde ve Komite’nin 1 sayılı Genel Yorum’u (2001) ışığında, taraf Devletlerin, insan hakları eğitimi erken dönem eğitim içine almalarını tavsiye eder. Bu eğitim katılımcı ve çocuklar açısından güçlendirici olmalı; onlara haklarını ve sorumluluklarını, çıkarlarına, duyarlılıklarına ve oluşum halindeki yeteneklerine uygun biçimde yaşama geçirme anlamında pratik fırsatlar tanımalıdır. Küçük çocukların insan hakları alanındaki eğitimi, evlerde, çocuk bakım merkezlerinde, erken dönem eğitim programlarında ve küçük çocukların buldukları topluluk içi diğer ortamlarda gündelik konulardan hareket etmelidir.

34. **Dinlenme, boş zaman ve oyun hakkı.** Komite, “çocuğun dinlenme, boş zamanı değerlendirme, oyun ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını” öngören Sözleşme’nin 31. maddesine taraf Devletlerin ve diğer kesimlerin yeterli önemi vermediğini kaydeder. Oyun, erken dönem çocukluğun en ayırt edici özelliklerinden biridir. Çocuklar, ister yalnız başlarına ister başkalarıyla oynarken, halihazırdaki kapasitelerinden hem yararlanırlar, hem de eksikliklerini görürler. Erken dönem eğitimde yaratıcı oyunların ve yeni şeyler keşfedilmesinin değeri geniş bir kesim tarafından kabul edilmektedir. Ne var ki, dinlenme, boş zaman değerlendirme ve oyun oynama hakkı, çoğu kez, küçük çocukların çocuk merkezli, güvenli, destekleyici, uyarıcı ve stresten arınmış ortamlarda bir araya gelme, oyun oynama ve etkileşim kurma fırsatlarının sınırlılığı yüzünden engellenmektedir. Çocukların oyun oynayabilecekleri mekanlara sahip olma hakkı özellikle kentsel ortamların birçoğunda risk altındadır. Çünkü, buralarda konutların, ticari merkezlerin ve ulaşım sistemlerinin tasarımı ve yoğunluğu gürültü, kirlilik ve başka tehlikelerle birleşerek küçük çocuklar için pek çok açıdan sakıncalı ortamlar yaratmaktadır. Çocukların oyun haklarını evdeki aşırı iş yükü (özellikle kız çocuklar için) veya okullardaki rekabet ortamı da engelleyebilir. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, hükümet dışı kuruluşlara ve özel kişilere, aynı zamanda yoksullukla mücadele stratejilerinin bir parçası olarak da, küçük çocukların bu haklarının yaşama geçmesini engelleyen potansiyel durumları belirleme ve ortadan kaldırma çağrısında bulunur. Kentlerin, boş zaman ve oyun alan ve tesislerinin planlanmasında, gerekli istişarelerde bulunularak, çocukların görüşlerini ifade etme hakları da dikkate alınmalıdır (madde 12). Taraf Devletler, bütün bunları gözeterek, dinlenme, boş zaman değerlendirme ve oyun hakkının yaşama geçirilmesi konusuna daha fazla eğilmeli ve bunun için gerekli (finansal ve insani) kaynakları ayırmalıdır.

35. **Çağdaş iletişim teknolojileri ve erken dönem çocukluk.** Madde 17 , gerek geleneksel basılı medyanın gerekse modern teknolojiye dayalı kitle iletişim araçlarının çocuk haklarının gerçekleşmesine katkıda bulunma potansiyelini kabul eder. Erken çocukluk, yayıncılar ve medya alanındaki üreticiler için özel bir pazardır. Bu kesimlerin, küçük çocukların kapasite ve yararlarına uygun, sosyal ve eğitsel açıdan yararlı, çocukların koşullarında, dillerinde ve kültürlerindeki ulusal ve bölgesel farklılıkları yansıtan ürünler hazırlamaya özendirilmesi gerekir. Azınlık grupların, kendilerinin tanınmasına ve toplumsal olarak kapsanmalarına hizmet eden medyaya erişim gereksinimlerine özel önem verilmelidir. Madde 17 (e) ayrıca, taraf Devletlerin uygunsuz ve potansiyel olarak zararlı materyalden korunmasını

da öngörmektedir. İnternet temelli medya dahil modern teknolojilerin çeşitliliğinin ve erişilebilirliğinin hızla artması özellikle kaygılara yol açan bir gelişmedir. Küçük çocuklar, uygunsuz veya tacizkar materyalle karşılaştıklarında bu onlar açısından özel bir risk oluşturacaktır. Taraf Devletler, medya üretimini ve iletimini küçük çocukları koruyacak tarzda düzenlemeli, ayrıca ana babaları/bakıcıları çocuk yetiştirme sorumluluklarının bu yanı itibarıyla da desteklemelidir. (madde 18).

VI. ÖZEL KORUNMA GEREKSİNİMİ OLAN KÜÇÜK ÇOCUKLAR

36. **Küçük çocukların risklere açıklığı.** Komite, bu Genel Yorum'un tümünde, çok sayıda küçük çocuğun, haklarının ihlale maruz kaldığı güç koşullarda büyüdüğünü kaydetmiştir. Ana babalarla veya bakıcılarla olan tutarsız ve güvenilmez ilişkiler, aşırı yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşama, çevrelerinde çatışmaların ve şiddetin hüküm sürmesi, mülteci olarak evlerinden yurtlarından olma ve diğer olumsuz durum ve koşullar özellikle küçük çocuklara zarar vermektedir. Küçük çocukların bu tür olumsuz durumları kavrama, bu olumsuzlukların sağlıkları veya fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki veya sosyal gelişmeleri üzerindeki olumsuz etkilerine karşı direnme güçleri daha azdır. Hastalık, ölüm, ailelerin veya toplulukların parçalanması gibi durumlar nedeniyle ana babaların veya diğer bakıcıların çocuklara yeterli koruma sağlayamamaları halinde küçük çocuklar özellikle risk altına girmektedir. Koşullar ne kadar güç olursa olsun, küçük çocuklara özel olarak ilgi gösterilmesi gerekir. Bunun nedeni, küçük çocukların hızlı bir gelişim süreci içinde olmaları; hastalık, travma, gelişme bozuklukları veya çarpıklıkları gibi olumsuzluklara daha açık bulunmaları; güçlüklerden kaçınma veya bunlara direnme güçlerinin zayıflığı ve korunma ve yararlarının kollanması açısından başkalarına olan bağımlılıklarıdır. Komite, aşağıdaki paragraflarda, taraf Devletlerin dikkatini, Sözleşmede atıfta bulunulan ve erken dönem çocuklukta hakları üzerinde net etkileri olan belli başlı güçlüklerle çekmektedir. Bu liste kuşkusuz bütün güç durumları içermemektedir ve ayrıca çocukların belirli bir durumda birden fazla riskle karşılaşmaları da mümkündür. Aslında taraf Devletlerin hedefi, hangi koşulda olursa olsun her çocuğun haklarını yaşama geçirmede yeterli korumadan yararlanmasını sağlamak olmalıdır:

- (a) *İstismar ve ihmâl (madde 19).* Küçük çocuklar, fiziksel ve zihinsel şiddet dahil olmak üzere sık sık ihmâl, kötü muamele ve istismara maruz kalmaktadır. İstismar çoğu kez aile içinde de ortaya çıkabilmekte ve özellikle yıkıcı boyutlar alabilmektedir. Küçük çocuklar çevrelerinde olup bitenlerden kaçınma, bunlara karşı direnme ve böyle durumlarda başkalarından yardım isteme bakımından özellikle zayıf durumdadırlar. İhmâl ve istismar sonucu oluşan travmanın, küçük çocukların gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yarattığını, beyinin olgunlaşmasını ölçülebilir boyutlarda olumsuz etkilediğini ortaya koyan ikna edici kanıtlar vardır. Erken dönem çocuklukta istismar ve ihmâlin yaygınlığı ve bunun uzun erimli etkileri gözetilerek, taraf Devletler, risk altındaki küçük çocukları korumak için gerekli bütün önlemleri almalı, istismar mağduru çocuklara koruma sağlamalı, bir yandan karşılaştıkları ihlaller yüzünden çocukların damgalanmasını önlerken diğer yandan yaşanan travmanın giderilmesi için olumlu adımlar atmalıdır.
- (b) *Aileleri olmayan çocuklar (madde 20 ve 21).* Çocuklar anasız babasız kaldıklarında, terk edildiklerinde, aile bakımından yoksun kaldıklarında, ilişkileri uzun süreli koptuğunda veya ayrılmalar yaşandığında (örneğin doğal felaket veya diğer olağanüstü durumlarda, HIV/AIDS gibi salgınlar sonucunda, ana baba hapse girdiğinde, silahlı çatışma, savaş veya göç gibi durumlarda) gelişme hakları da ciddi bir risk altına girer. Bu tür olumsuzluklar, kişisel dirençlerine, yaşlarına, içinde buldukları koşullara, başka yerlerden destek alıp alamadıklarına ve alternatif bakım imkanlarının mevcut olup olmamasına göre çocukları farklı derecelerde etkiler. Yapılan araştırmalara göre, kalitesiz kurumsal bakımda sağlıklı bir fiziksel ve psikolojik gelişim sağlanma olasılığı düşüktür ve kalitesiz kurumsal bakım özellikle 3 yaşından küçük çocuklar söz konusu olduğunda, ancak 5 yaşına kadar olan bütün çocuklarda uzun dönemdeki sosyal uyum bakımından ciddi derecede olumsuzluklara yol açabilir. Alternatif bakım mutlaka gerekliyse, o zaman erken yaşta bir ailenin yanına veya aile benzeri bir ortama yerleştirilme

küçük çocuklar açısından muhtemelen daha olumlu sonuçlar verecektir. Taraf Devletler, güvenlik, bakım ve şefkatin sürekliliği gibi güvenceler sağlayan alternatif bakım biçimlerini desteklemeli, küçük çocuklara karşılıklı güven ve saygı temelinde uzun süreli bağlanmalar oluşturma fırsatları tanınmalıdır. Bakıcı aile yanına yerleştirme, evlatlık alma ve geniş aile üyelerine destek bunun örnekleri arasındadır. Evlatlık verme öngörülmüşse, böyle durumlarda “çocuğun yüksek yararı” birinci derecede gözetilmenin (madde 3) de ötesinde en belirleyici öge (madde 21) olarak görülmelidir. Burada, taraf Devletlerin Sözleşme’nin başka bölümlerinde belirtilen ve bu genel görüşte bir kez daha hatırlatılan yükümlülükleri ve çocuğun ilgili bütün haklarına saygı gösterilmesi sistematik biçimde göz önünde bulundurulmalıdır

- (c) *Mülteciler (madde 22)*. Mülteci konumundaki küçük çocuklar, gündelik çevrelerinde ve ilişkilerinde aşına oldukları pek çok şeyi yitirmiş olduklarından savrulmaya özellikle açıktırlar. Gerek bu çocuklar gerekse ana babaları sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere eşit erişim hakkına sahiptirler. Yanlarında kimsesi bulunmayan veya ailelerinden ayrılmış çocuklar özellikle risk altındadır. Komite, kendi ülkelerinin dışında yanlarında kimsesi bulunmayan ve yakınlarından ayrılmış çocuklara yönelik muamele ile ilgili 6 sayılı Genel Yorum’unda (2005), bu çocukların bakımı ve korunması ile ilgili ayrıntılı kılavuzlar sunmaktadır;
- (d) *Engelli çocuklar (madde 23)*. Erken çocukluk genellikle engelliliğin belirlendiği ve bunun çocukların esenliği ve gelişmesi üzerindeki etkilerinin dikkate alındığı bir dönemdir. Küçük çocuklar, hiçbir zaman, salt engelli oldukları için kurumlara yerleştirilmemelidir. Haklarından yararlanabilmelerini önleyen engellerin ortadan kaldırılması dahil, bu çocukların eğitime ve topluluk yaşamına eksiksiz biçimde katılmalarını sağlayacak eşit fırsatlar yaratılması öncelikli bir husustur. Küçük yaşlardaki engelli çocukların, ana babalarına (veya diğer bakıcılara) yönelik destek dahil gerekli uzman yardımı almaya hakkı vardır. Bu çocuklara her durumda saygıyla yaklaşılmalı, kendilerine özgüven oluşturacak şekilde davranılmalıdır (ayrıca bakınız, Komite’nin “engelli çocukların hakları” konulu 1997 tarihli genel görüşmesinde benimsenen tavsiyeler, yer aldığı belge: CRC/C/66.);
- (e) *Zararlı çalışma biçimleri (madde 32)*. Kimi bölgelerde ve ülkelerde, çocuklar küçük yaşlardan başlayarak çalışma yaşamına katılacak tarzda sosyalleşmektedir. Yapılan işler arasında, potansiyel olarak tehlikeli, sömürücü, çocuğun eğitimi, sağlığı ve geleceği açısından zarar verici olanlar da vardır. Örneğin küçük çocuklar başka evlerde veya tarımsal işletmelerde çalıştırılabilirler veya kendilerinden tehlikeli işlerde çalışan ana babalarına ve kardeşlerine yardımcı olmaları istenebilir. Dilendirilmek üzere kullanılmaları veya kiralanmaları örneğinde olduğu gibi, bebekler bile ekonomik sömürü nesnesi olabilirler. Televizyon, filmler, reklamcılık ve diğer çağdaş medya dahil küçük çocukların eğlence endüstrisinde sömürülmeleri de bir başka kaygı konusudur. Taraf Devletlerin, ILO’nun 1999 tarih ve 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi’nde belirtilen aşırı tehlikeli biçimlerdeki çocuk işçiliği ile ilgili olarak yerine getirmeleri gereken özel sorumlulukları vardır;
- (f) *Madde bağımlılığı (madde 33)*. Küçük çocuklarda madde bağımlılığı durumu nadiren görülse bile, anneleri alkol veya uyuşturucu bağımlısı olan çocuklara uzman sağlık bakımı sağlanması gerekebilir. Ayrıca, aile üyelerinde bu tür eğilimler olan veya uyuşturucuların etkisine açık çocukların da korunmaları gerekir. Küçük çocuklar bunların dışında alkol veya uyuşturucu bağımlılığının ailenin yaşam standartları üzerindeki olumsuz etkisinden de zarar görebilirler ve böyle durumlarda kendilerinin de bağımlılık geliştirme riski artar;
- (g) *Cinsel istismar ve sömürü (madde 34)*. Küçük çocuklar, özellikle de kızlar, aileleri içinde olsun dışında olsun daha küçük yaşlarda cinsel suiistimal ve sömürüye maruz kalabilirler. Örneğin başkalarının evlerine hizmete giden kız çocuklar gibi güç koşullarda olanlar bu açıdan özellikle risk altındadırlar. Küçük çocuklar bunların dışında pornografik amaçlar için de kullanılabilirler; bu konu, Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve Çocuk Satışı, Fuhuşu ve Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol’de (2002) ele alınmaktadır;

(h) *Çocukların satılması, kaçırılması ve kötü yollara itilmesi (madde 35)*. Komite, terk edilmiş veya ailelerinden ayrılmış çocukların çeşitli nedenlerle satışı ve kaçırılışına ilişkin kanıtlar konusundaki kaygılarını sıkça dile getirmiştir. En küçük yaşlardaki çocuklar söz konusu olduğunda, bu nedenler arasında özellikle (tek başına olmasa bile) yabancılar tarafından çocukların evlat edinilmesi de yer almaktadır. Çocuk Satışı, Fuhuşu ve Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol'e ek olarak, Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinmede işbirliği ile ilgili 1993 tarihli Lahey Sözleşmesi, bu alandaki istismarın önlenmesi için bir mekanizma ve çerçeve sunmaktadır ve Komite bu nedenle taraf Devletlere sürekli olarak söz konusu sözleşmeyi kabul etmeleri/onaylamaları çağrısında bulunmuştur. Uluslararası işbirliğine ek olarak, yeni doğan her çocuğun nüfusa kaydedilmesi bu hak ihlalinin önüne geçilmesine yardımcı olabilir;

(i) *Sapkın davranış ve yasa ihlali (madde 40)*. Hangi koşul altında olursa olsun küçük çocuklar (8 yaşından küçük olanlar; bakınız paragraf 4) cezai ehliyet için asgari yaş kapsamına alınmamalıdır. Yanlış davranışları olan veya yasaları ihlal eden küçük çocuklara sempati ve anlayışla yaklaşılması, böyle çocukların kişisel denetim, sosyal empati ve uyumsuzluk çözümü kapasitelerinin artırılması gerekir. Taraf Devletler, ana babaların/bakıcıların sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için kendilerine yeterli destek ve eğitimin verilmesini (madde 18) ve küçük çocukların kaliteli erken dönem çocukluk eğitim ve bakımına ve (gerektiğinde) uzman rehberlik/terapi hizmetlerine erişimlerini sağlamalıdır.

37. Bu durumlardan her birinde ve sömürünün diğer bütün biçimlerinde (madde 36), Komite taraf Devletlerin, küçük çocukların özel durumunu, fiziksel ve psikolojik tedaviyi sağlayacak, saygınlığı ve onuru gözetecek bir ortamda sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirecek bütün yasal düzenlemelere, politikalara ve müdahalelere içselleştirmelerini ısrarla talep eder. (madde 39).

VII. ERKEN DÖNEM ÇOCUKLUKTA KAPASİTE GELİŞİMİ

38. **Erken dönem çocukluk için kaynak tahsisi.** Küçük çocukların haklarının yaşamlarının bu en kritik evresinde yaşama geçmesini sağlamak için (ve erken dönem çocuklukta deneyimlerin uzun dönemdeki etkileri de dikkate alınarak), taraf Devletler, erken dönem çocukluğa ilişkin olarak, hakları temel alan bir çerçevede kapsamlı, stratejik ve zamana bağlı planlar geliştirmelidir. Bu, erken dönem çocukluk hizmetlerine ve programlarına yönelik insani ve finansal kaynak tahsislerinin artırılmasını gerektirir (madde 4). Komite kabul etmektedir ki, erken dönemde çocuk haklarını yaşama geçiren taraf Devletler bunu farklı başlangıç noktalarından kalkarak yapmaktadırlar. Başlangıç noktalarının farklılığını yaratan, erken dönem çocuklukla ilgili politikalar, hizmetler ve profesyonel eğitim açısından mevcut altyapıların farklı olması ve ayrıca bu alana potansiyel olarak ayrılabilir kaynakların da ülkeden ülkeye değişmesidir. Komite, taraf Devletlerin, örneğin sağlık ve ilköğretim eğitiminin herkese tam olarak sağlanamadığı durumlarda çocuk haklarının yaşama geçirilmesinde öncelik belirleme sıkıntısı yaşayabileceklerini de kabul etmektedir. Gene de, bu Genel Yorum'da yer verilen birçok nedenden hareketle, özel olarak erken dönem çocuklukla ilgili hizmetlere, altyapıya ve diğer kaynaklara yeterince kamusal yatırım yapılması önemlidir. Bu bağlamda taraf Devletler, küçük çocukların haklarını destekleyecek kapsamlı hizmetlerin finansmanında hükümet, kamu hizmetleri, hükümet dışı kuruluşlar, özel sektör ve aileler arasında güçlü ve eşitlikçi temelde ortaklıklar geliştirmelidir. Son olarak Komite, hizmetlerin ademi merkezleştirildiği durumlarda, bunun küçük çocuklara dezavantaj getirmemesinin önemini vurgulamak ister.

39. **Veri toplama ve yönetim.** Komite, kaydedilen ilerlemenin belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi, uygulanan politikaların etkisinin saptanması açısından, erken dönem çocukluğun bütün yönleri ile ilgili kapsamlı ve güncel nicel ve nitel verilerin önemine bir kez daha değinmek ister. Komite, Sözleşme'nin kapsadığı bir çok alanda olduğunda taraf Devletlerin erken dönem çocuklukla ilgili yeterli ulusal veri toplama sistemlerine sahip olmadıklarını, özellikle küçük yaşlardaki çocuklara ilişkin özel ve ayrıştırılmış bilgilerin hemen bulunamadığını bilmektedir. Komite, bütün taraf Devletlerin, Sözleşme'ye uygun biçimde, cinsiyet, yaş, aile yapısı, kentsel ve kırsal ikamet

ve ilgili diğer kategorilere göre ayrıştırılmış veri ve gösterge derleme sistemlerini geliştirmelerini tavsiye eder. Bu sistem, erken dönem çocukluğa ve özellikle güç durumdaki çocuklara özel önem vererek, 18 yaşına kadar olan bütün çocukları kapsamalıdır.

40. Erken dönem çocukluk araştırmalarında kapasite geliştirme. Komite, çocukların sağlığı, büyümesi, bilişsel, sosyal ve kültürel gelişimi; gerek olumlu gerekse olumsuz faktörlerin çocukların esenliği üzerindeki etkileri; ve erken dönemdeki bakım ve eğitim programlarının potansiyel etkisi konusunda geniş araştırmalar yapılmış olduğunu daha önce belirtmişti. Ayrıca, son zamanlarda giderek artan biçimde, araştırmalar erken dönem çocukluğu insan hakları perspektifinden ele almaya başlamıştır. Burada, özellikle kayda değer olan, çocukların, araştırma süreçleri de dahil olmak üzere katılım haklarına hangi yollardan saygı gösterilebileceğinin ön plana çıkarılmasıdır. Erken dönem çocukluğa ilişkin araştırmalardan elde edilen kuramsal bulgular ve kanıtlar, politikaların ve uygulamaların geliştirilmesine, çeşitli girişimlerin izlenmesine ve değerlendirilmesi ve nihayet küçük çocukların esenliğinden sorumlu olanların eğitilmesine ve yetiştirilmesine çok şey katabilir. Bununla birlikte Komite, ayrıca, halihazırdaki araştırmaların sınırlılıklarına da dikkat çekmek ister; bu araştırmalar erken dönem çocuklar üzerinde yalnızca sınırlı bir bağlamda ve dünyanın yalnızca belirli bölgeleri açısından odaklanmaktadır. Erken dönem çocukluğa ilişkin planlamanın bir parçası olarak Komite, taraf Devletleri, bu konuda özellikle hakları temel alan bir perspektiften yapılacak araştırmalar için ulusal ve yerel kapasite geliştirmeye özendirir.

41. Erken dönem çocuklukta haklara ilişkin eğitim. Erken dönem çocuklukla ilgili bilgiler ve uzmanlık statik olmayıp zamanla değişir. Bunun nedeni küçük çocukları, ana babaları ve diğer bakıcıları etkileyen sosyal eğilimlerin değişmesi, çocuk bakımı ve eğitimi alanındaki öncelik ve politikalarda meydana gelen değişiklikler; çocuk bakımı, müfredat ve pedagoji alanındaki yenilikler ve yeni araştırmaların getirdiği bulgulardır. Çocuk haklarının erken dönemde yaşama geçirilmesi, çocuklardan sorumlu herkesin ve ailelerindeki, okullarındaki ve topluluklarındaki rollerini kavradıkları ölçüde çocukların bizzat kendilerinin önüne birtakım görevler koyar. Taraf Devletler, çocuklar ve ailelerine, çocuklar için ve çocuklarla birlikte çalışan profesyonellere, bu arada özellikle parlamenterlere, yargıçlara, savcılara, avukatlara, yasaları uygulamakla görevli olanlara, kamu görevlilerine, kurumlarda ve çocukların alıkonuldukları yerlerde çalışan personele, öğretilimlere, sağlıkçılara, sosyal çalışmacılara ve toplumdaki önder kişilere yönelik sistematik çocuk hakları eğitimi verilmesini sağlamalıdır. Komite taraf Devletlere ayrıca genel olarak kamuoyuna yönelik bilinç ve duyarlılık geliştirme kampanyaları yürütmelerini tavsiye eder.

42. Uluslararası yardımlar. Komite, bu Genel Yorum'da ifade edilen kapsamlı hükümleri uygulamaya kararlı birçok devleti etkileyen kaynak sınırlılıklarını dikkate alarak, Dünya Bankası, diğer Birleşmiş Milletler organları ve iki taraflı donörler olmak üzere donör kuruluşların erken dönem çocuk gelişimi programlarını finansal ve teknik açılardan desteklemelerini, uluslararası yardım alan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya yardım çabalarında bunu başlıca hedeflerinden biri olarak benimsemelerini tavsiye eder. Etkili bir uluslararası işbirliği aynı zamanda erken dönem çocuklukta politika ve program geliştirme, araştırma ve profesyonel eğitim gibi alanlarda kapasite geliştirilmesine de yardımcı olacaktır.

43. Sosyal eğilimler ve ailenin rolü. Komite, bütün taraf Devletlere, hükümetler arası kuruluşlara, hükümet dışı kuruluşlara, akademisyenlere, mesleki gruplara ve tabandaki topluluklara, çocuk hakları konusunda bağımsız kurumların oluşturulmasına yönelik tanıtım-savunu çalışmalarını sürdürmeleri ve erken dönem çocuklukta niteliğin önemi ile ilgili sürekli üst düzey politika diyaloglarını ve araştırmaları uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde geliştirmeleri çağrısında bulunur.

Notlar

1 Bakınız G. Lansdown, The Evolving Capacities of the Child (Florence: UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi, 2005).

2 Bakınız Bebek ve Küçük Çocuk Beslenmesinde Küresel Strateji, Dünya Sağlık Örgütü, 2003.